

Ebu'l-Müntehâ el-Mağnîsâvî'nin İzhâru'l-Ma'ânî Fî Şerhi Hirzi'l-Emânî Adlı Eserinin İncelemesi

Araştırma
Makalesi
Research
Article

Zeynep PEKER ŞEN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Yalova Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Master's Degree Student, Yalova University, Department of Basic Islamic Sciences,
Yalova, Türkiye

✉ pekzeyno@hotmail.com

ORCID ID: orcid.org/0000-0003-0344-0741

Yazar
Author

Şen, Zeynep Peker. "Ebu'l-Müntehâ el-Mağnîsâvî'nin *İzhâru'l-Ma'ânî fî Şerhi Hirzi'l-Emânî* Adlı Eserinin İncelemesi". *Tevilat* 4/2 (Aralık 2023), 399-413.

DOI: doi.org/10.53352/tevilat.1381568

Atıf
Cite as

Received / Geliş Tarihi: 26.10.2023

Accepted / Kabul Tarihi: 26.12.2023

e-ISSN: 2757-654X

www.tevilat.com

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Telif Hakkı&Lisans/Copyright&License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Yayıncı/Published by: Selçuk University Press

Bilgi
Info

Ebu'l-Müntehâ el-Mağnîsâvî'nin *İzhâru'l-Ma'ânî fî şerhi Hirzi'l-Emânî* Adlı Eserinin İncelemesi

Osmanlı dönemi alimlerinden Ebü'l-Müntehâ Ahmed b. Muhammed el-Mağnîsâvî'ye nispet edilen *İzhâru'l-Ma'ânî*, İmam Şâtîbî'nin yedi kıraat hakkında telif ettiği manzumenin şerhidir. Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınan eserin bir kısmı Arapça ile devam etmektedir. Yazar hakkında bilgiler sınırlıdır fakat eserin kütüphanelerde mevcut iki nüshası da noksansız muhafaza edilmiştir. Kıraat alanında büyük kabul gören Şâtîbiyye manzumesi farklı zamanlarda çok defa şerh edilmesine rağmen Mağnîsâvî'nin şerhi yazıldığı dil bakımından önem arz etmektedir. Bu tez makalesinde *İzhâru'l-Ma'ânî* adlı eserin mahiyeti hakkında bilgi verilerek müellifin takip ettiği metotların örneklerle açıklanması hedeflenmektedir.

Özet

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Yedi Kıraat, Şerh, Şâtîbiyye, Ebü'l-Müntehâ Ahmed b. Muhammed el-Mağnîsâvî, *İzhâru'l-Ma'ânî*.

A Study of the Book *Izhar al-Ma'ani fî Sharh Hirz Al-Amani* by Abu al-Muntaha al-Maghnisawi

The book *Izhar al-Ma'ani* is an explanation of Imam al-Shatibi's book about Qur'an's seven qira'at. Which is attributed to Abu al-Muntaha Ahmad ibn Muhammad al-Mughnisawi, one of the scholars of the Ottoman era. Although this commentary is written in the Ottoman language, some of it was written in Arabic. There is limited information about the author, but the book has two preserved copies with the full text. However, Maghnisawi's commentary is important in terms of the language in which it was written. This article aims to give information about the book *Izhar al-Ma'ani* and mention some of the author's methods in it by giving examples.

Abstract

Keywords: Seven Qiraat, Commentary, Shâtîbiyye, Abu al-Müntehâ Ahmed b. Muhammed al-Maghnisawi, *İzharu'l-Ma'ani*.

Giriş

Kur'an-ı Kerim'in farklı okuyuş tarzlarını konu edinen kıraat ilmi, İslamî ilimler arasında büyük öneme sahiptir. Telif edilen çokça eserle bu ilme ihtimam gösterilmiştir. Kıraat, İslam'ın temel kaynağı Kur'an-ı Kerim'in mütevâtir senetlerle Efendimiz'den (s.a.v.) telakki edilen farklı lafız ve telaffuzları inceleyen müstakil bir ilim dalıdır.

Kıraat ilminde Kur'an ayetlerinin senetlere dayalı farklı okunuş şekillerini telakki edip öğrencilerine rivayet eden bazı kurrâlar büyük kabul görmüşler ve tercih ettikleri okuyuş şekilleri kendilerine nispet edilmeye başlanmıştır. Bu sebeple Âsım kıraati denildiğinde Kûfe kurrâsından Âsım b. Ebi'n-Necûd'un (ö. 127/745) ayetlerde tercih ettiği okuyuş tarzı anlaşılmaktadır.

Tamamı sahih senetlere dayalı bu okuyuşlar hakkında telif edilen eserlerle kıraat sayıları ortaya çıkmıştır. Örneğin Mekkî b. Ebû Tâlip'in (ö. 437/1045) *et-Tebşıra fi'l-Kirâ'âtî's-Seb'* adlı eseri¹ yedi kıraat hakkında telif edilen ilk kıraat kitabıdır. Bunun dışında Ebû'l-Hasan Tahir b. Galbûn'un (ö. 399/1009) *et-Tezkira fi'l-Kirâ'âtî's-Semân* ve İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-Kirâ'âtî'l-'aşr'* adlı eserleri sekiz ve on kıraatin farklılıklarını ihtiva etmektedir. Osmanlı ulemasından Ebü'l-Müntehâ Ahmed b. Muhammed el-Mağnîsâvî'nin *İzhâru'l-Ma'ânî fî şerhi Hirzi'l-Emânî* adlı eseri, İmam Şâtîbî'nin (ö. 590/1194) *Hirzu'l-Emânî* kasidesinin Osmanlı Türkçesi ile yazıldığı tespit edilen tek kitaptır. Yedi kıraatin ihtilaflarını beyan eden *Hirzu'l-Emânî* kasidesi kıraatte ihtisas sahipleri için büyük önem taşımaktadır. Bu makalede Mağnîsâvî ve *İzhâru'l-Ma'ânî fî şerhi Hirzi'l-Emânî* şerhi hakkında genel bilgiler verilecektir.

Ebü'l-Müntehâ Ahmed b. Muhammed el-Mağnîsâvî

Osmanlı ulemasından Ebü'l-Müntehâ Ahmed b. Muhammed el-Mağnîsâvî hakkında kaynaklarda yer alan bilgiler sınırlıdır. Manisa kazasından olduğunu bildiren el-Mağnîsâvî, kıraat ilminde alim

¹ bk. Ebû Muhammed Mekkî b. Ebû Tâlip, *et-Tebşıra fi'l-Kıraati's-Seb'*, thk. Muhammed Gavs en-Nedevî (Bombay: ed-Dâru's-Selefiyye, 1402-1982).

olduğunu ifade eden el-Mukrî ve fıkhi mezhebini beyan eden el-Hanefî künyeleriyle tanınmıştır.²

Kadim alimlerin birden fazla alanda mütemekkin olma adeti üzere Mağnîsâvî'nin kıraat alanı dışında kelim ve fıkıh ilimlerinde de mütekellim ve fakih lakabını haiz olduğu bilinmektedir.³

Kıraat alanı haricinde kelim ve fıkıh sahasında bazı eserlerin kendisine nispet edildiği Mağnîsâvî'nin doğum tarihi bilinmediği gibi vefat tarihi hususunda da ihtilaf edilmiştir. Bir görüşe göre hicri 1000, miladi 1591 veya 1592 senesinde vefat etmiştir.⁴ Diğer görüşe göre de hicri 1090, miladi 1679 yılında vefat etmiştir.⁵ Her iki görüş arasında 87 veya 88 yıl farkı olduğu görülmektedir.

İzhâru'l-Ma'ânî Adlı Eser

Mağnîsâvî'nin *İzhâru'l-Ma'ânî fi Şerhi Hirzi'l-Emânî* isimli eseri, Ebû Amr ed-Dânî'nin (ö. 444/1053) yedi kıraat hakkında kaleme aldığı *et-Teysîr* kitabına İmam Şâtübî'nin (ö. 590/1194) şiir şeklinde telif ettiği *Hirzu'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî* isimli eserine yapılan şerhlerden biridir. Kolaylığı ve ihtisar özelliğiyle kıraat alanında büyük kabul gören ve müellife nispetle *Şâtübîyye* ismiyle bilinen bu manzum esere birçok şerh yazılmıştır. İmam Şâtübî'nin öğrencisi Alemüddin es-Sehâvî (ö. 643/1245) tarafından yazılan *Fethu'l-Vaşîd fi Şerhi'l-Kaşîd* isimli eseri, Muhammed Şu'le'nin kaleme aldığı *Kenzü'l-Me'ânî fi Şerhi Hirzi'l-Emânî* ve Ebû Abdullah Muhammed b. Hasan el-Fâsî'nin (ö. 656/1258) *el-Le'âli'l-Ferîde fi Şerhi'l-Kasîde* isimli eseri bu şerhlere örnek gösterilebilir. Fakat Mağnîsâvî'nin şerhi Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınması bakımından farklı bir değere sahiptir.

İzhâru'l-Ma'ânî fi Şerhi Hirzi'l-Emânî isimli eserin günümüze ulaşan iki nüshası mevcuttur. Bursa İnebey Yazma Eserler Kütüphanesi Orhan Camii Koleksiyonuna ait 16 Or 105 numaralı nüsha 124 varaktan müteşekkil ve mürekkep lekeleri haricinde

² İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifîn esmâu'l-müellifîn ve âsâru'l-musannifîn* (İstanbul: Maarif Matbaası, 1951) 1/162.

³ Ali Rıza Karabulut – Ahmet Turan Karabulut, *Mu'cemu târîhi't-turâsi'l-İslâmîyyi fi mektebâti'l-âlem* (Kayseri: Akabe, 2001), 1/469.

⁴ Ziriklî, *el-A'lâm*, 1/235. Bursalı Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/239.

⁵ Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 1/162. Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifîn* (Beirut: Dâru İhyâ-i't-Turâsi'l-'arabî, 1957) 2/159.

okunaklı ve tamdır. Manisa İl Halk Kütüphanesi Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyonuna ait 45 Ak Ze 274 numaralı nüsha ise 99 varaktan müteşekkil, iyi durumda ve cilt içerisinde muhafaza edilmektedir.

İmam Şâtıbî'nin *Hirzu'l-Emânî* ve *Vechu't-Tehânî* adlı manzumesi 1173 beyitten mürekkep olup kasidenin kafiyeleri lâm harfiyle sona erdiğinden *el-Kasîdetu'l-Lâmiyye* ismiyle de bilinmektedir. İmam Şâtıbî manzumesinde yedi kıraatin ihtilaflarını iki ana başlıkta beyan eder. Manzumenin birinci kısmı yedi kurrâ imamın ihtilaf ettiği usullere açıklık getirir. Mukaddime hariç 28 konu başlığı ve 444 beyitten müteşekkildir. Besmele, idğâm-ı kebir, med, hemzeler, imâle, râlar ve lâm'lar gibi usûlî kaideleri ihtiva etmektedir. Manzumenin ikinci kısmı ise yedi kıraatin ihtilaf ettiği ferşî⁶ kelimelerdir ve 729 beyitten müteşekkildir. İmam Şâtıbî'nin bu ihtilafları sure isimleri üzerine tertip ettiği görülmektedir.

Bu manzumeye şerh mahiyetinde kaleme alınan *İzhâru'l-Ma'ânî*'nin mevcut iki nüshası tetkik edildiğinde şerhlerin sonunun birbirinden farklı tamamlandığı görülmektedir. Bursa'da bulunan nüshada, *Şâtıbiyye*'nin usul kısmı tamamlanarak ferşî kısımdan Bakara suresinin büyük bir bölümü şerh edilmiş, Manisa'daki nüsha ise usul beyitleriyle tamamlanmıştır. Her iki nüshanın sonunda şerhin tamamlandığına dair ifadeler mevcuttur. Manisa nüshasının son kısmında şerhin ismi "تَمَّتْ كِتَابَةُ إِظْهَارِ الْمَعَانِي فِي شَرْحِ" şeklinde geçer ve "*İzhâru'l-Ma'ânî fî Şerhi Usûli'l-Emânî* yazımı Melik, Hak ve Mennân olan Allah'ın yardımıyla tamamlanmıştır. Muhakkak ki o Ber'dir ve kadimden ihsan sahibidir" anlamına gelir. Burada şerhin ismine usul kelimesi eklendiği ve şerhin tamamı yerine yarından

⁶ Ferşî kelimeler belirli bir kaideye uymayıp Kur'an'ın muhtelif yerlerinde dağınık şekilde bulunan kurrâların ihtilaflarıdır. Zira Arap dilinde ferş yaymak ve dağılmak anlamındadır. Ebû Amr ed-Dânî, *el-Vâfi fî şerhi's-şâtıbiyye* (Kahire: Dâru's-Selâm, 2016) 165.

⁷ Ahmed b. Muhammed El-Mağnîsâvî, *İzhâru'l-ma'ânî fî şerhi hirzi'l-emânî* (Manisa: Manisa İl Halk Kütüphanesi, Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu, 45 Ak Ze 274), 99b.

azını ihtiva ettiği görülmektedir. Beyitlerin tamamı 1173 iken bu nüshada 444 beyit şerh edilmiştir.

Mağnîsâvî esere Arapça bir dua ile başlar. Bu dua Hz. Osman'ın (r.a.) rivayet ettiği hadisin metninde “ بِسْمِ اللَّهِ الَّذِي لَا يَضُرُّهُ مَعَ اسْمِهِ شَيْءٌ فِي ” şeklinde geçmektedir. “O Allah'ın ismiyle ki, O'nun ismiyle birlikte ne yerde ne de gökte hiçbir şey zarar veremez.” Anlamında olan bu dua ile cinas yapılan cümlelerle kısa bir önsöz yazan müellif kitabın adını beyan edip telif sahibine nispet etmektedir: “ أَمَّا بَعْدُ فَاسْمُ هَذَا الْكِتَابِ إِظْهَارُ الْمَعَانِي فِي شَرْحِ جَرِّ الْأَمَانِي، ”⁸ “جمعة أحمد بن محمد المغنيساوي، غفر الله له ولجميع المؤمنين، إنه هو أرحم الراحمين”⁹. Yani “Sonrasında bu kitabın adı *İzhâru'l-Ma'ânî fî Şerhi Hirzi'l-Emânî*'dir, Ahmed b. Muhammed el-Mağnîsâvî toplamıştır. Allah ona ve tüm Müminlere mağfiret etsin, muhakkak ki o merhametlilerin en merhametlisidir”. Eserin önsözünde müellife ve İmam Şâtîbî'ye dua ifadeleri geçmektedir: “ قال الشيخ الشَّاطِبي رحمه الله تعالى وجمع بيننا وبينه في جنَّات الفردوس خالدين فيها أبدًا، إِنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، ”¹⁰Burada şunu ifade eder: “Şeyh Şâtîbî, Allah Teâlâ ona rahmet eylesin ve bizi ve onu sonsuza kadar ve ebedi olarak Firdevs cennetinde toplansın, muhakkak ki o her şeye kadirdir ve (duaya) icabet etmeğe şayandır”.

İzhâru'l-Ma'ânî'de yer alan bölüm ve konu başlıkları şerh edilen manzumeye uymaktadır. Müellif kasideyi şerh ederken bazen beytin tamamını bazen ise beyti bölümlere ayırmayı tercih etmiştir. Mağnîsâvî neredeyse tüm beyitlerde irap ve Arap dilinin kaidelerini açıklamaya çalışmıştır. Örneğin *Şâtibiyye*'nin ilk beytinde geçen *أَوْ لَا* lafzı için mansup olma mahiyetini şu şekilde beyan etmektedir:

"وانتصاب أَوْ لَا على الظرفية، وأما تنوينه مع أنه أفعال التفضيل بدليل الأولى، والأوائل كالفضلى والأفاضل، فلأنه ههنا ظرف بمعنى قبل، وهو منصرف لا وصفية له أصلاً، وهذا معنى ما قال في الصَّحاح: 'إذا جعلته صفةً لم تصرفه، تقول: لقيته عامًا أول، وإذا لم تجعله صفةً صرفته، تقول:

⁸ Ebû Dâvûd Süleyman es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvûd*, nşr. Şuayp el-Arnavut – Muhammed Kamil Karabelli (Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), “Nevm Bapları”, 5088.

⁹ Ahmed b. Muhammed El-Mağnîsâvî, *İzhâru'l-ma'ânî fî şerhi hirzi'l-emânî* (Bursa: İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Orhan Camii Koleksiyonu, 16 Or 105), 1a.

¹⁰ Mağnîsâvî, *İzhâru'l-Ma'ânî* (Orhan Camii Koleksiyonu, 16 Or 105), 2a.

لَقَيْتُهُ عَامًا أَوْلًا، معناه في الأول أَوْل في هذا العام، وفي الثاني قبل هذا العام."11

Müellif burada aynı lafzın son harekesinin sarfıyla iki ayrı manaya geldiğini örneklerle beyan eder ve der ki: “أَوْلًا kelimesi zarf olduğundan mansuptur. Tafdîl efal'i olmasına rağmen tenvinli olması ise الأوْلَى deliliyle sabittir. Bu الأوائل، الفضلى ve الأفاضل gibidir. Çünkü bu, burada (önce) anlamındaki zarftır ve sıfatı olmayan bir munsarıftır. Bu Sıhâh'ta şöyle zikredilmiştir: 'eğer sıfat yaparsan munsarîf kılmazsın، أَوْلًا لَقَيْتَهُ عَامًا أَوْلًا dersin. Eğer sıfat yapmazsan munsarîf kılarısın، أَوْلًا لَقَيْتَهُ عَامًا أَوْلًا dersin.' Birincisi bu yılın başı anlamındadır, ikincisi ise bu yıldan önce anlamındadır.”

Mağnîsâvî şerh ettiği kasideyi kısa bir ifadeyle şöyle tarif etmektedir: “وهو نظم قصيدة على قافية واحدة في مذاهب القراء السبعة موجزة بسبب وهو نظم قصيدة على قافية واحدة في مذاهب القراء السبعة موجزة بسبب”12: yedi kurrâ mezheplerinde tek kafiye üzerine nazmedilen ve rumuzları sebebiyle veciz olan bir kasidedir.

Şerhte kaside içerisindeki bazı lafızların anlamlarının ayetlerle desteklendiği görülmektedir. Birinci beytin şerhinde تَبَارَكَ kelimesi için iki anlam atfedilmektedir: “وفي تبارك معنيان، أحدهما تزايد خيرُه وتكاثرٌ “ وهو المراد من قوله تعالى (وإن تَعَدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لا تُحْصوها)13، والثاني تَعَاظَمَ عن كل شيء وتعالى عنه في ذاته وصفاته وأفعاله، وهو المراد من قوله تعالى (ليس كَمِثْلِهِ شيء)14 (شيء)14 Tebâreke çok olmasıdır ve bunun için (Allah'ın nimetini saymaya kalksanız başa çıkamazsınız)15 meâlindeki âyeti örnek verirken zatı, sıfatları ve fiillerinde her şeyden yüce olan ikinci anlamına (O'na benzer hiçbir şey yoktur)16 mealindeki ayeti zikretmektedir. Burada kelimelerle ilgili bazı ifadeler de mevcuttur. Mesela birinci beytin şerhinde şu cümlelere yer verir: “والمعنى أنه تعالى باقٍ في ذاته أزلاً وأبدًا، “ ”مُمتنعٌ التَّعْيِيرُ، وبقاٍ في صفاته مُمتنعٌ التَّبدُّلُ”17. Yani Allah (c.c.) zatında ezelden sonsuza bakidir, değişmez ve sıfatları kalıcıdır, başka bir şeye dönüşmez.

11 Mağnîsâvî, *İzhâru'l-Ma'ânî* (Orhan Camii Koleksiyonu, 16 Or 105), 2a.

12 Mağnîsâvî, *İzhâru'l-Ma'ânî* (Orhan Camii Koleksiyonu, 16 Or 105), 2a.

13 Nahl 16/18.

14 Şûrâ 42/11.

15 *Kur'ân Yolu* (Erişim 13 Ekim 2023), Nahl 16/18.

16 *Kur'ân Yolu*, Şûrâ 42/11.

17 Mağnîsâvî, *İzhâru'l-Ma'ânî* (Orhan Camii Koleksiyonu, 16 Or 105), 2b.

Mağnîsâvî, şerhinde çokça hadislere yer verir. Aynı beyitte geçen مؤنلا kelimesinin veznine uygun olması ve benzerliğinden dolayı ملجأ ve منجى lafızlarını ihtiva eden, “Senden başka ne bir sığınak var ne de kurtuluş” manasında Berâ b. Âzîp’ten rivayetle¹⁸“وفي الحديث (لا ملجأ ولا منجى منك إلا إليك)”¹⁹hadisini zikretmiştir. Bazı yerlerde kasidede geçen hadislerin örneğini de şerhte beyan etmiştir. Örneğin Şâtıbiyye’nin yedinci beytinde Kur’an okuyan müminin güzel kokulu turunca benzetildiği hadise işaret edildiğinden şerhte şu ifadeler geçmektedir:

"فقال: مثاله كالأترج، أشار به إلى قوله عليه السلام (مثل المؤمن الذي يقرأ القرآن مثل الأترجة، ريحها طيبٌ وطعمها طيبٌ)²⁰ وإنما شبهه بالأترجة من حيث أن الإيمان ثابتٌ في قلبه طيبٌ الباطن، ومن حيث إن يقرأ القرآن يستمتع الناس ويستريح بصوته، ويجدون الثواب بالاستماع إليه، ويتعلمون القرآن منه²¹."

Bu ifadeler şu anlamdadır: “(Şâtıbî), onun misali turunç gibidir der ve Efendimiz’in (s.a.v.) şu sözüne işaret eder: ‘Kur’an okuyan Mü’min turunç gibidir. Kokusu hoş, tadı güzeldir.’ (Mümini) turunca benzetmiştir, şöyle ki kalbinde iman sabittir, içi iyidir ve Kur’an okuduğunda insanlar onu dinleyip sesiyle huzur bulurlar ve onu dinleyip sevap kazanırlar, ondan Kur’an öğrenirler.” Aynı zamanda burada hadisin şerh edildiği görülmektedir.

Diğer bir örnek ise on yedinci beyitte yer alan İmam Şâtıbî’nin Kur’an ehli için söylediği أولئك أهل الله ifadesidir. Bu ifadenin şerhinde şu hadis zikredilmiştir: “قال رسول الله [صلى الله عليه وسلم]: (إنَّ الله أهليين من الناس) قيل: من هم يا رسول الله؟ قال: (أهل القرآن، هم أهل الله وخاصته).²² والإشارة بالأهلية Efenimiz (s.a.v.): “Şüphesiz insanlar arasında Allah’a ehli olanlar vardır!” diye buyurdu. Ashâb-

¹⁸ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, nşr. Ahmed Muhammed Şakir – Muhammed Abdülbaki – İbrahim Atva (Mısır: Mustafa el-Bâyî el-Halebî, 1975), “Da’avât Bapları”, 3394.

¹⁹ Mağnîsâvî, *İzhâru'l-Ma’ânî* (Orhan Camii Koleksiyonu, 16 Or 105), 2b.

²⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi’u’s-Şâhih*, nşr. Muhammed Zühre b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki’n-Necât, 1422/2001), “At’ime”, 30 (No. 5427).

²¹ Mağnîsâvî, *İzhâru'l-Ma’ânî* (Orhan Camii Koleksiyonu, 16 Or 105), 3b.

²² İmam Ahmed b. Hanbel, *Müsnedu'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, nşr. Şuayp el-Arnâvut – Adil Mürşit vd. (Beyrut: Mu’essetu'r-Risâle, 1421/2001), “Musnedu'l-muksirîn” (No. 12292).

²³ Mağnîsâvî, *İzhâru'l-Ma’ânî* (Orhan Camii Koleksiyonu, 16 Or 105), 5a-5b.

ı kiram: Ey Allah'ın Resülü! Onlar kimlerdir? diye sorunca Resûlullah (s.a.v.): "Onlar Kur'an ehli, Allah'ın ehli ve Allah'ın has kullarıdır!" cevabını verdi. Mağnîsâvî beyitte geçen "Allah'ın ehli" ifadesinin Allah'a, rahmetine ve ikramına yakın olanlar manası taşıdığını da eklemiştir.

Musannif ayet ve hadis haricinde bazı beyitlerde Arap şiirlerinden de istifade etmiştir. Örneğin mukaddimenin on dokuzuncu beytinde dünyanın değersiz olduğunu açıklamak için musannif şu şiiri kullanmıştır: "كما قال الشاعر: ما بال من أوله نطفة وآخره جيفة يفخر"²⁴.

İmâm Şâtıbî'nin kasidesi üzerine mülâhaza babından bazı eserler tedvin edildiği bilinmektedir. Bu alanda en meşhur eserlerden birisi Ebû Şâme'nin (öl. 665/1267) *İbrâzu'l-Ma'ânî min hirzi'l-emânî* isimli eseridir. Mağnîsâvî'nin şerhinde de bazı mülâhazalar mevcut olup bunlardan birisi Şâtıbiyye'nin dördüncü beytinde yazdığı şu ifadedir: "ولو قال: تَثَبُّتُ أَنْ الْحَمْدَ لِلَّهِ، وَتَثَبُّتُ صَلَّى اللهُ لَكَانَ "25: "ikinci olarak hamd Allah içindir ve üçüncü olarak Allah (peygambere) salat eylesin deseydi Allah'a hamd etmeyi Rasul'e salavat getirmeden evvel zikretmesi babından daha evla olurdu." Aynı beytin devamında: "ووجه ما ذكره أنه أراد أن يختم " خُطِبَتْهُ بِالْحَمْدِ لِلَّهِ، فَهُوَ كَقَوْلِهِ تَعَالَى فِي آخِرِ سُورَةِ الصَّافَّاتِ²⁶ (وسلامٌ على المرسلين والحمد لرب العالمين)²⁷ İmâm Şâtıbî'nin manzumeye önce salavat ile başlayarak sonra Allah'a hamd etmesinin delili Sâffât Sûresinin sonundaki şu âyetlerdir. (Bütün peygamberlere selâm olsun! Ve âlemlerin rabbi olan Allah'a hamdolsun). Burada hamd, peygamberlere selam edildikten sonra geldiği için İmâm Şâtıbî, manzumeye salavat ile başlayıp Allah'a hamd ile bitirmeyi murad etmiştir.

Müellif Osmanlı Türkçesiyle kaleme aldığı şerhinde Şâtıbiyye'nin onuncu beytinde şefaât kavramı ile ilgili bir meseleyi de izah etmektedir. İmâm Şâtıbî bu beytinde Kur'ân için شافعٍ tabirini kullanmıştır. Mağnîsâvî bu tabiri şu ifadeyle açıklar:

²⁴ Mağnîsâvî, *İzhâru'l-Ma'ânî* (Orhan Camii Koleksiyonu, 16 Or 105), 5b-6a.

²⁵ Mağnîsâvî, *İzhâru'l-Ma'ânî* (Orhan Camii Koleksiyonu, 16 Or 105), 3a.

²⁶ Sâffât 37/181-182.

²⁷ Mağnîsâvî, *İzhâru'l-Ma'ânî* (Orhan Camii Koleksiyonu, 16 Or 105), 3a.

Musannif أوثق شافع demekle Kur'ân'ı vasfeyledi, zira Kur'ân'ın şefaati azaba vaki olmaktan men eyler, kable'd-duhûl şefaati eyler, kur'ân'la amel eyleyenler için ve Kur'ân'ın gayri şefaati eyler ba'de'd-duhûl azaptan ihraç eyler.²⁸

Yani Kur'an okuyana azaba girdikten sonra değil azaba girmeden evvel şefaati ettiğinden en güvenilir şefaattir. Burada Mağnîsâvî'nin kıraat haricinde Arapça ve kelam ilmine de vakıf olduğu görülmektedir.

Manzumenin vezne uyması maksadıyla İmam Şâtıbî'nin yaptığı bazı lügavi tasarruflara şerhte işaret edilmiştir. Manzumenin on beşinci beytindeki القاري lafzında vezin için hemze, yâ harfine ibdâl edilmiştir. Şârih buna işaret ederek sebebi şöyle açıklar "إنما بدّل همزته ياءً ضرورة".²⁹

Mağnîsâvî sadece manzumeyi şerh etmekle kalmayıp İmam Şâtıbî hakkında da metinde bir lafız veya cümleye bağlı bilgi vermektedir. Nitekim evvelce zikredilen hadislerde geçen son örnekte müellifin şu mülâhazası dikkat çekmektedir:

"والأهل اسم جمع كالرَّهْطِ وَالرَّكْبِ، وَقَدْ جُمِعَ فِي الْحَدِيثِ جَمْعَ السَّلَامَةِ، وَمِثْلَهُ فِي الْقُرْآنِ (شَعَلْتُنَا أَمْوَالُنَا وَأَهْلُونَا)³⁰، فَيَجُوزُ أَنْ يَكُونَ فِي بَيْتِ الشَّاطِبِيِّ أَيْضًا مَجْمُوعًا، وَسَقَطَتِ النَّوْنُ لِلِإِضَافَةِ، وَسَقَطَتِ الْوَاوُ لِلتَّقَاءِ السَّاكِنِينَ، وَالتَّنَافُظُ بِالْمَفْرُودِ وَالْجَمْعِ فِي مِثْلِ هَذَا وَاحِدًا، وَإِنَّمَا يَقْتَرِقَانِ فِي الْخَطِّ، فَتُرَادُ وَاوٌ فِي الْجَمْعِ، وَالْمَصْنُوفُ لَمْ يَكْتُبْ مَا نَظَّمَهُ لِأَنَّهُ كَانَ ضَرِيرًا، وَلَا يَظْهَرُ فِي اللَّفْظِ جَمْعٌ، فَكُتِبَ السَّمْعُ مُفْرَدًا³¹."

أهل ismi, رَهْطِ ve رَكْبِ gibi cem'dir (çoğul). Hadiste de السَّلَامَةِ cem' haliyle geçmektedir. Bunun misali (mallarımız ve ailelerimiz bizi alıkoydu) meâlindeki âyettir. Şâtıbî'nin beytinde de أهل isminin cem' olması muhtemeldir ve muzâf halinde nûn sakıt olmuştur. Vâv ise iki sakin harfin birleşmesiyle düşmüştür. Bu lafız okunurken müfred (tekil) ve cem' hali aynı telaffuz edilir fakat yazarken farklıdır. Cem' halinde vâv eklenir. Musannif a'mâ olup manzumeyi başkasına yazdırdığından telaffuzda cem' olduğu belli değildir ve yazan kişi müfred yazmıştır. Aynı şekilde on dokuzuncu beytin

²⁸ Mağnîsâvî, *İzhâru'l-Ma'ânî* (Orhan Camii Koleksiyonu, 16 Or 105), 4a.

²⁹ Mağnîsâvî, *İzhâru'l-Ma'ânî* (Orhan Camii Koleksiyonu, 16 Or 105), 4b.

³⁰ Fetih 48/11.

³¹ Mağnîsâvî, *İzhâru'l-Ma'ânî* (Orhan Camii Koleksiyonu, 16 Or 105), 5b.

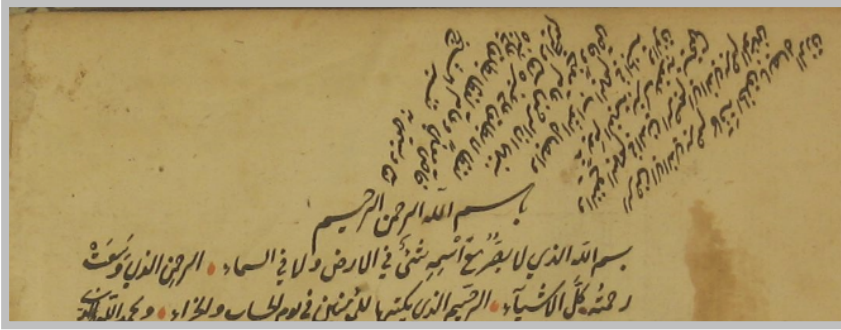
şerhinde el-Mağnîsâvî şu ifadeye yer verir: “ وهذا البيئُ بديع اللفظ جليلٌ ”³² yani bu beytin güzel lafzı ve yüce manasından İmam Şâtıbî'nin velilerden olduğu anlaşılıyor.

İmam Şâtıbî mukaddimesinde yedi kurrâyı tanıtarak manzumede takip ettiği kaidelere geçmektedir. Mağnîsâvî bu kısımları şerh ettiğinde ziyade olarak vefat tarihleri, beldeleri ve bazı meziyetleriyle kârilere ve ravilerinin bilgilerini aktarmaktadır. Rumuz için ayrı bölüm olmadan her beyti tek tek şerh etmiştir.

İzhâru'l-Ma'ânî'de musannif manzumenin usule ait bazı konularının şerhine beyitlerle başlarken idğâm-ı kebir, izhar ve idğâm, fetih ile imâle, Kîsâî'nin imâle mezhebi ve râ'ların hükmü gibi bazı konulara da açıklayıcı ön bilgiler sunarak başlamıştır.

***İzhâru'l-Ma'ânî* Eserindeki Ek Notlar**

Manisa'da bulunan yazma eserin nüshasında metin dışında konulara dolaylı yoldan bazı ilavelerin yapıldığı görülmektedir. Bunların bir kısmının yazı hattı metinle benzer durumdayken bir kısmı ise metinden farklıdır. Müstensihe ait olduğu ihtimaliyle birlikte herhangi bir isim yazılmadan verilen bu ince mülhazaların bazıları şu şekildedir:

[Ahmed b. Muhammed el-Mağnîsâvî, *İzhâru'l-Ma'ânî fî Şerhi Hirzi'l-Emânî* (Manisa: Manisa İl Halk Kütüphanesi, Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu, 45 Ak Ze 274), 1a.]

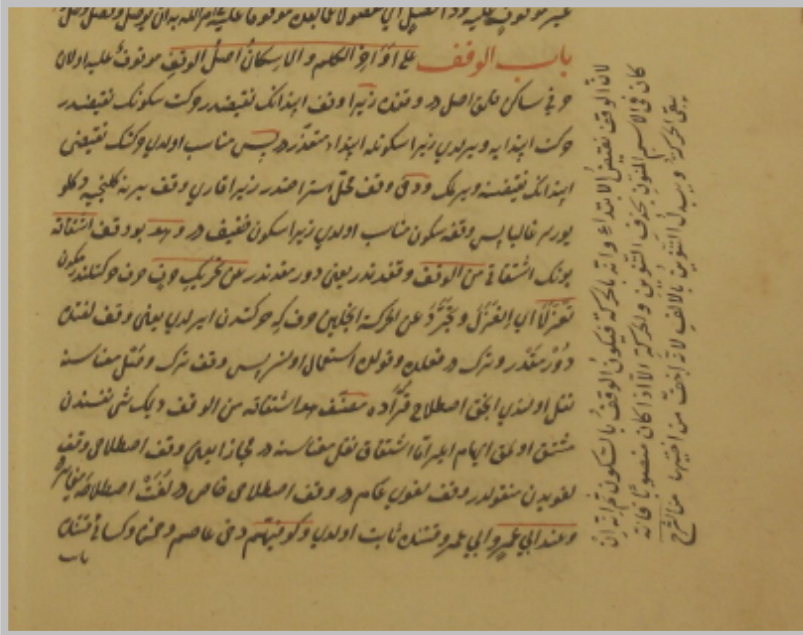
³² Mağnîsâvî, *İzhâru'l-Ma'ânî* (Orhan Camii Koleksiyonu, 16 Or 105), 6a.

Metin:

الرحمن أي: الذي يرحم كافة الخلق بإيصال الرزق والنفع إليهم في الدنيا. الرحيم أي: الذي يرحم المؤمنين خاصة يوم القيامة بترك عقوبة يستحقها وإيصال الثواب إليهم في الجنة. والفرق بينها أن الرحمن عامٌّ معنًى وخاصٌّ لفظاً لا يُطلق على غيره تعالى، والرحيم خاصٌّ معنًى و عامٌّ لفظاً يُطلق على غيره تعالى ويسمًى به. تفسير الشيخ.

Anlamı:

Rahmân yani dünyada rızkı ve faydayı vermekle yarattıklarına merhamet edendir. Rahîm yani kıyamet günü özel olarak hak edilen bir cezayı kaldırmakla veya cennette sevabı ulaştırmakla müminlere merhamet edendir. İkisinin arasındaki fark şudur ki Rahmân manası bakımından genel, lafız bakımından özeldir ve Yüce Allah dışında kimseye denemez. Rahîm ise manası bakımından özel, lafız bakımından geneldir ve Yüce Allah dışındakilere denebilir ve onunla isimlendirilebilir. Şeyhin tefsiri.

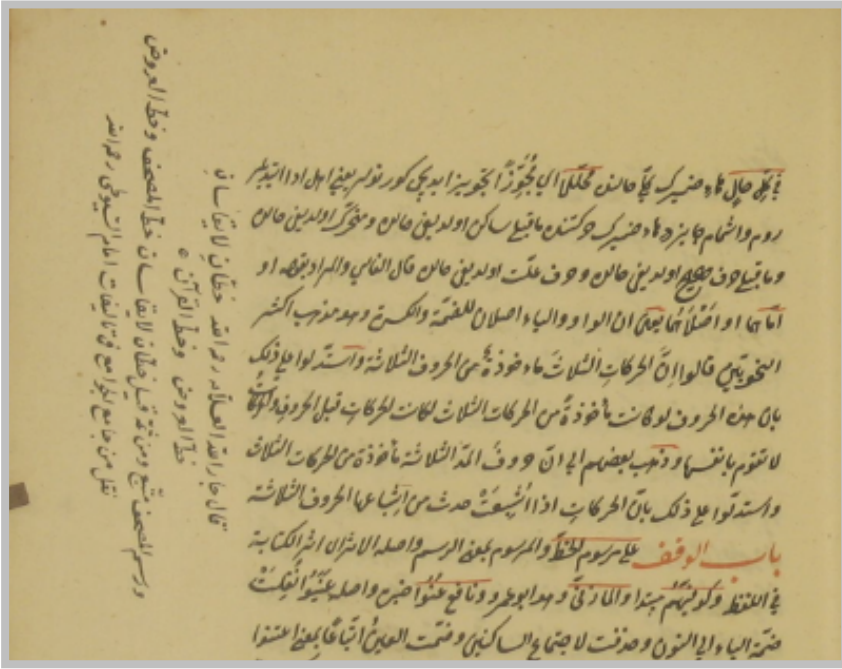
[El-Mağnîsâvî, *İzhârü'l-Ma'ânî* (Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu, 45 Ak Ze 274), 84a.]

Metin:

لأنَّ الوقفَ نقيضُ الابتداءِ، وإِنَّهُ بالحركة، فيكون الوقفُ بالسُّكون، ثمَّ إِنَّهُ إن كان في الاسم المنوَّن يحذف التَّنوينُ والحركة إلا إذا كان منصوبًا، فإنَّه يبقى الحركة، ويُبَدلُ التَّنوينُ بالألفِ لأنَّه أخفُّ من أختيها. من الشَّرْح.

Anlamı:

Çünkü vakf, ibtidânın zıttıdır ve ibtidâ hareke ile olur, vakf sükunladır. Eğer (vakf) tenvinli isimde olursa, tenvin ve harekeyi hazf eder ancak mansup ise hareke kalır ve tenvin elifin diğer iki kardeşinden (vâv ve yâ) hafif olduğu için elifle ibdâl olunur. Şerhten.

[El-Mağnîsâvî, *İzhâru'l-Ma'ânî* (Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu, 45 Ak Ze 274), 86b.]

Metin:

قال جار الله العلامه رحمه الله: خطان لا يُقاسان؛ خطُ العروض وخطُ القرآن. ورسم المصحف متَّبِعٌ، ومن ثَمَّةً قِيلَ: خطان لا يُقاسان: خطُ المصحف وخطُ العروض. نُقِلَ من جمع الجوامع في تأليفات إمام السيوطي رحمه الله.

Anlamı:

Allame Cârullah -Allah ona rahmet etsin- der ki: iki hattın kıyâsı olmaz; arûz hattı ve Kur'an hattı. Ve Mushaf'a tabi olunur. Bundan dolayı denilmiştir ki; iki hattın kıyâsı olmaz, Mushaf hattı ve arûz hattı. İmam Süyûtî'nin -Allah ona rahmet etsin- *Cem'u'l-cevâmi'* eserinden nakledilmiştir.

Sonuç

Kıraat ilminde büyük öneme sahip olan ve yedi kıraat alanında telif edilen *Hirzû'l-Emânî* kasidesine birçok şerh yazılmıştır. Osmanlı alimlerinden Ebü'l-Müntehâ Mağnîsâvî'ye nispet edilen *İzhâru'l-Ma'ânî* adlı eserde bu kasidenin bir kısmının şerh edildiği görülmektedir. Bu eserin mevcut iki nüshasının son kısmında metnin tamamlandığına dair ifadeler yer almasına rağmen şerh edilen beyit sayısı her nüshada farklıdır. Bursa İnebey kütüphanesinde bulunan ve Hacı Mustafa ismi ile istinsah edilen nüshada *Şâtıbiyye'nin* 523 beyiti şerh edilmiştir. Manisa kütüphanesinde bulunan ve yazma tarihi olmayan ikinci nüshada sadece usul meselelerini içeren 444 beytin şerhi mevcuttur. Kasidenin tamamı ise 1173 beyitten müteşekkildir.

Mağnîsâvî, yedi kıraatin ihtilaflarının usul ve fersî farklılıklarını ihtiva eden bu kasidenin şerhinde kaynağını belirtmeden hadislere yer vermiş ve istifade ettiği bazı *Şâtıbiyye* şerhlerinden alıntılar yapmıştır. Beyitlerde geçen kelimelerin anlamları, cümledeki irapları ve bazı kaideler hakkında da bilgilere yer vermiştir. Arapça ile başlanan, sonra biraz Arapça ve ağırlıklı olarak Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınan bu eser, dil yönüyle diğer *Şâtıbiyye* şerhlerinden ayrılarak ilmi miras bakımından önemli bir konuma sahiptir.

Finansman / Funding:

This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Çıkar Çatışması / Conflicts of Interest:

The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Bağdâdî, İsmail Paşa. *Hediyyetü'l-ârifîn esmâu'l-müellifîn ve âsâru'l-musannifîn*. 1 Cilt. İstanbul: Maarif Matbaası, 1. Basım, 1951.
- Karabulut, Ali Rıza – Karabulut, Ahmet Turan. *Et-Turâsu'l-İslâmî fî mektebâti'l-âlem*. 1 Cilt. Kayseri: Akabe Yayınevi, 1. Basım, 1422-2001.
- Mağnîsâvî, Ahmed b. Muhammed. *İzhâru'l-Ma'ânî fî şerhi hirzi'l-emânî*. Manisa: Manisa İl Halk Kütüphanesi, Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu, 45 Ak Ze 274, 1a-99b. Erişim adresi <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/izharul-maan%C3%AE-serhi-hirzil-emani/84834>.
- Mağnîsâvî, Ahmed b. Muhammed. *İzhâru'l-Ma'ânî fî şerhi hirzi'l-emânî*. Bursa: Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Orhan Camii Koleksiyonu, 16 Or 105, 1a-125a. Erişim adresi <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/izharul-maan%C3%AE-f%C3%AE-serhi-hirzil-eman%C3%AE/75963>.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'uş-şahîh*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. 7 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 2. Basım, 1422/2001.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. nşr. Ebû Hâcir Muhammed Saîd Besyûnî. Beyrut: y.y., 1405/1985.
- Kur'ân Yolu*. Erişim 13 Ekim 2023. <https://kuran.diyaret.gov.tr>.
- Sicistânî, Süleyman. *Sünenu Ebî Dâvûd*. nşr. Şuayp el-Arnâvut – Muhammed Kamil Karabelli. x Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1. Basım, 1430-2009.
- Tirmizî, Muhammed b. İsmâ. *Sunenu't-Tirmizî*. nşr. Ahmed Muhammed Şakir – Muhammed Abdalbaki – İbrahim Atva. 7 Cilt. Mısır: Mustafa el-Bâyî el-Halebî, 2. Basım, 1395-1975.
- Kâdî, Abdulfettah Abdulğani. *El-Vâfi fî şerhi's-şâtıbiyye*. Kahire: Dâru's-Selâm, 11. Basım, 1437-2016.

